

СЕПТЕМВРИЙСКА ЛИТЕРАТУРА 1923—1927. БОРБА ЗА НОВ СВЯТ И НОВА ЛИТЕРАТУРА от ЖЕЛЮ АВДЖИЕВ

Изд. „Наука и изкуство“, 1973. 270 с.

Отдавна се чувствава нужда от едно по-пълно изследване на процесите и промените, настъпили в нашата литература след Септемврийското въстание от 1923 г. За някои от нейните най-ярки представители се появиха талантливо написани очерци, отделни книги. В редица студии и статии, посветени на тази литература, изтъкнати наши критици и литературни историци (Г. Цанев, П. Зарев, Г. Димов, Здр. Петров, Т. Жечев) определиха най-общите ѝ параметри, спряха се на отделни характерни моменти от нейното появяване и развитие. Свое място имат и статиите, рецензиите и отделните бележки на Г. Бакалов, нейния кръстник и активен участник в създаването и развитието ѝ. С една дума, има натрупан богат материал, дънни изследвания, конкретни наблюдения и анализи. Това свидетелствува за непрекъснатия интерес на литературната история и критика към този възлов момент от развитието на новата ни литература, изиграл такава важна роля в по-нататъшните търсения и постижения на редица творци.

Все още остават нерешени обаче въпроси от естетическо и методологическо естество, поставени в един по-теоретичен план. Липсва едно по-голямо цялостно изследване на септемврийската литература, което да обхване всички нейни основни проблеми, свързани с появата и развитието ѝ, с традициите, които създава. Все още стоят неизследвани и периодичните издания, като сп. „Нов път“, сп. „Пламък“, „Звънар“ и др., които са пряко свързани със септемврийската литература, тъй като са били нейният пръв живот. Опит да се разгледа по-пълно и подробно периодичният печат от тези години представлява книгата на Ж. Авджиев „Септемврийска литература“.

Неговият интерес към този период от литературния процес е закономерен. Той някак естествено стигна до него, след като

в друга своя книга „Влиянието на социалистическите идеи върху българската литература“ (до края на Първата световна война) бе проследил важна развойна линия от общия литературен процес през 90-те години и първото десетилетие на нашия век, свързана с развитието на поезията, белетристиката и критиката. Естествено бе да продължи по-нататък, тъй като в своите изследвания бе стигнал до период, примамлив за всеки автор, за всеки литературен историк, богат на нови процеси и явления.

Книгата на Ж. Авджиев „Септемврийската литература (1923—1927)“ обхваща важен период от развитието на новата българска литература. В нея за първи път по-системно са изследвани една част от процесите и явленията в литературния живот след Септемврийското въстание до 1927 г. Още в определянето на границите на своя труд — от първите отражения на въстанието до романа „Хоро“ и в „Ведрина“ на А. Страшимиров — авторът разкрива своята позиция в отношението си към септемврийската литература. Той си поставя за цел да проследи зараждането и развитието на тази литература, която се създава непосредствено след въстанието, обхваната от неговото горещо дишане. Това ограничаване във времето според автора има своя резон. Темата за Септември — 1923 е необикновено жизнена, тя подхранва непрекъснато вдъхновението на писатели и поети, на художници и композитори и ето че в продължение на 50 години не е престанала да занимава умовете и сърцата на всички творци на изкуството. Да вземем даже само някои факти от литературата през последните години, които недвусмислено говорят за този голям интерес: появиха се романите „Иван Кондарев“ на Ем. Станев, „Огнено лято“ на К. Калчев, „Първите залпове“ на Р. Михайлов, „В строя“ на Ив. Михайлов, поемата „Гневът“ на Мл. Исаев, „По дирята на безследно изчезналите“ на Н. Христов, „Докосвания до България“ на Ив. Динков.

В тази връзка ограничението, което Ж. Авджиев сам си налага и обосновава, му позволява да вникне по-дълбоко в ония процеси, които характеризират първите „септемврийци“.

Наистина може да се приеме като спорно това строго ограничаване на периода на истинската септемврийска литература. Смятам, че процесите в нея продължават по-дълго, до началото на 30-те години, когато излизат последните художествени произведения, почерпани пряко от въстанието. Имам пред вид, че извън вниманието на автора остават произведения като „Бялата пътека“ на О. Василев, „Кавалът плаче“ на Г. Караславов, някои стихотворения на Н. Хрелков („Бойчиновският последен бой“, „Балада за три сестри“, „Песен“ и др.) и най-вече романът на Кр. Велков „Село Борово“ — най-крупното белетристично произведение, посветено на организирането, провеждането и поражението на въстанието. Даже в първите стихосбирки на пролетарските поети-комунисти от 80-те години (Мл. Исаев, Хр. Радевски) личат мотиви, навеяни от спомена за въстанието, въпреки новите моменти в тяхната поезия. Сам Г. Бакалов със студията си „Литературата върху събитията“ слага венец на едно десетгодишно литературно дело. Наистина процесите в литературата по това време са по-сложни, взаимно противоречиви. Заглъхват последните акорди на една тема, но тя самата вече създава традиция в нашата пролетарско-революционна литература — антифашистка насоченост, близост до народа, демократизъм, и като най-важен елемент — ярка партийност.

В началото на своята книга в една обобщаваща уводна глава — „Дълбока кървава бразда“ в българската литература — Ж. Авджиев проследява промените, които настъпват през разглеждания от него период: 1923—1927. Той се спира на най-важните от тези промени: антифашисткия характер на тази литература, продължаването на революционните традиции на пролетарската ни литература до Хр. Смирненски включително, новото, което писателите и поетите „септемврийци“ внасят в нея. Като разглежда отношението на различните групи творци към въстанието, начина, по който те реагират на разигралите се трагични събития, авторът прави и някои по-обща изводи за особеностите на създаващата се тогава литература. Той се интересува от новаторските елементи в нея както в идейно-емоционално, така и в художествено отношение. В различен план са разглеждани и влиянията — импресионизъм, експресионизъм, които тя изпитва и усвоява творчески, без това да стигне до епигонство и подражание. Ж. Авджиев обръща внимание и на сложната картина на литературния живот през 20-те години, съществуването на една традиционна критикореалистична струя в него, представена от редица талантливи автори.

В уводната глава са разгледани подробно и различните литературни и обществено-политически издания, които имат отношение към въстанието и неговото отразяване. Това позволява на автора да напише по-сполучливо пулса на литературния живот, свързан пряко с преминалите в страната трагични събития. Основният извод е, че „с естетическите си търсения и художествени завоевания тя (септемврийската литература, б. м.) маркира един нов важен момент в развитието не само на социалистическата, но изобщо на националната ни литература. Цялата прогресивна литература след 1923 г. се развива озарена от сиянието на Септември . . .“ (с. 18).

Ж. Авджиев потвърждава извода на Бакалов, че септемврийската литература е своеобразно продължение на революционната социалистическа литература на Смирненски, че е важна стъпка в по-нататъшното ѝ развитие; посочва и нейните новаторски черти: „оваряването“, близостта до земята и живия живот, съвестта на човека и творца, трагедията на окървавения народ и т. н.

Заедно с това Ж. Авджиев разглежда и някои по-малко популярни и по-неизследвани моменти от литературния живот след въстанието: в „Звезда“, „Бъдеще“, сп. „Нарстуд“, седмичното списание за сатира и литература „Смях и сълзи“, „Лъч“ (застанал по-късно на ликвидаторски позиции), земеделските антифашистски вестници „Народна защита“ и „Народно знаме“, а така също и съдбата на Сергей Румянцев, Георги Шайтанов, Йосиф Херbst и др. Това допълва картината на културния живот след въстанието, внася нови нюанси в нейното многоцветно пано, разкрива интересни подробности.

Без да разработва чисто теоретически и методологически въпроси, уводната глава осветлява редица моменти от живия литературен процес, допълва и изяснява започналото олевяване в културния живот, антифашистките настроения и убеждения на по-голяма част от нашата интелекгенция в месеците и годините след въстанието.

Още тук Ж. Авджиев набелязва пътя, който ще следва в по-нататъшното разглеждане на септемврийската литература. Възприемайки я като едно цяло, той отделя внимание на различните ѝ компоненти, които се стреми да изследва доста подробно. Естествено е в такъв случай да започне със сп. „Нов път“ и неговите сътрудници, тъй като тук се слага фактически началото на септемврийската литература: първи произведения, първи отзиви, първи по-големи статии. Въобще би могло да се подчертае, че една от заслугите на книгата на Ж. Авджиев е именно разработването

на тази част от литературната история — мястото на периодичния литературен печат в септемврийската литература. Със списанието на Бакалов тя наистина тръгва „по нов път“. То заедно с другите издания има най-активно творческо отношение към въстанието, застава в центъра на създаващата се литература, чертае нови насоки в нейното развитие. Освен за „Нов път“ става дума и за такива издания като „Пламък“, „Звънар“, „Ведрина“. Написаното от Ж. Авджиев за тези издания още веднъж потвърждава необходимостта литературният историк да обхваща многостранно даден процес, даден период от развитието на литературата, за да може да възстанови адекватната картина на този процес, да види по-добре явленията, които я характеризират, развойните ѝ линии в бъдеще.

В тази връзка авторът е анализирал богат фактически материал, посочени са сътрудниците на четирите най-важни „септемврийски“ издания, определено е в общи линии тяхното място. Важен момент в изследването е разкриването на идейно-естетическите позиции на сп. „Нов път“ и сп. „Пламък“, особеностите на в. „Звънар“, гражданската смелост на редактора на „Ведрина“. Авторът отдава дължимото внимание на редакторите и най-първите сътрудници на тези издания. Подробното проследяване на появата им, анализът на поместените в отделните броеве статии, стихове и разкази разкрива ясно техните позиции. Така например Ж. Авджиев се спира подробно на дейността на най-активните „новопътци“, на различните пътища, по които те стигат до списанието. Едни от тях минават през пролетарския печат: Разцветников, Каралийчев, Г. Цанев; други, като Фурнаджиев, потресени от кървавите събития, се включват направо, приютени под ласкавата стряха на опитния издател и редактор Г. Бакалов.

Много нови моменти и факти се съдържат и в оценката на „Звънар“, чийто „набат“ наистина стряска гузните съвести на убийците, тревожи техните сънища, разкрива престъпленията им. Дейността на редакторите Кр. Кюляков и Т. Измирилев е показана подробно и това е една от заслугите на автора. Повече внимание е отделено на Ж. Авджиев на сп. „Пламък“, на редакторската и литературно-критическата дейност на Г. Милев, на неговата безсмъртна поема „Септември“. Интересен момент тук е разкриването на взаимоотношенията между двете най-солодни „септемврийски“ списания — „Нов път“ и „Пламък“. След известни колебания „новопътци“ подкрепят „Пламък“ (Н. Фурнаджиев, Г. Бакалов), а в „Пламък“ излиза положителна рецензия за стихосбирката на А. Разцветников „Жертвени клади“).

След спирането на тези издания през 1925 г. „Ведрина“ на Страшимиров се превръща в нова трибуна на гражданска доблест и непримиримост към фашизма у нас. Неговият главен редактор успява, макар и за кратко време, да организира около себе си млади творци (Страшимиров винаги е обичал да работи с млади хора, да бъде техен литературен кръстник) и да превърне „Ведрина“ в истински литературен седмичник. Сприхавостта и индивидуализмът на Страшимиров, както и липсата на известна гъвкавост в отношението на партията към него лишават прогресивните литературни дейци от важна творческа трибуна. Но „Ведрина“ оставя ярка следа в септемврийската литература, открива нови имена.

Заедно с прегледа на периодичните издания са направени зарисовки-портрети на най-активните сътрудници на тези издания: Асен Разцветников, Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев, Крум Кюляков, Тома Измирилев, Гео Милев, Антон Страшимиров. Тези портрети в движение, без да претендират за изчерпателност, допълват общата картина на литературния живот, въпреки че не съсържат нови моменти в оценката на авторите. Струва ми се, че в това отношение е могло да се отдели повече място на литературната критика, свързана пряко със септемврийската литература, да се разгледа по-подробно дейността на някои от нейните най-значителни представители. В редки моменти от историята на нашата литература критиката е била така тясно свързана с литературата, както през този период; задъхана, страдна, не по-малко политична от произведенията, които оценява, тази критика е като форпост, тя ръководи и направлява, тя има самочувствие и съзнание за ролята, определена ѝ от историческия момент. Неслучайно наред с поетите и писателите „септемврийци“ се утвърдиха имената и на литературни критици — „септемврийци“: Г. Бакалов, Г. Цанев, Г. Милев, Иван Мешевков, Георги Василев. Дошли по различни пътища до септемврийската литература, те внесоха своя дял (всеки в различна степен, разбира се) в нейното създаване и развитие. Авторът е могъл да отдели повече внимание на техните творчески прояви, защото и те са част от общия литературен процес, от общото движение на литературата към нови хоризонти, „по нов път“.

Ние се гордеем, че Септемврийското въстание е първото антифашистко въстание в света, а създадената след него литература — първата антифашистка литература. И това е безспорен факт. Но малцина са се сещали да разглеждат тази литература в един сравнителен план, да изследват нейното проникване в други стра-

ни, да потърсят мястото ѝ в международния литературен процес. Заслуга на Ж. Авджиев е, че в това отношение той е извършил една голяма събирателна работа. Проучил е и е систематизирал огромен фактически материал. Като използва и някои по-стари изследвания в тази насока, авторът дава разгърната картина на отражението на Септемврийското въстание в редица европейски страни и на първо място в СССР. Посочени са публикации, статии и кореспонденции от България, дейността на Анри Барбюс, Даниел Рену, М. Вилар, които отразяват терора у нас през 1923—1925 г. Ж. Авджиев се спира подробно и на отгласа от въстанието в страни като Италия, Германия, Полша, Югославия и др.

Освен това направен е опит да се издирят и някои публикации, посветени на самата септемврийска литература и нейната популярност в чужбина, свързана с имената на Гео Милев, Антон Страшимиров и др. В своето изследване авторът се позовава на нови документи и публикации, на печата от това време, на спомени, дневници и писма. По този начин той наистина доказва, че „пролетарската революционна солидарност не е празна дума“. Заедно с това направените изследвания подсказват необходимостта от една следваща крачка — сравнително разглеждане, вече в литературно-исторически план, на важни страни и моменти от септемврийската литература и нейните основни тенденции с процеси от международния литературен живот или някоя отделна литература. Време е нашата литература с нейните богати революционни, реалистични, демократични и антифашистки традиции да излезе на един по-широк терен, а не да бъде разглеждана сама за себе си, като една затворена структура. В редица конкретни изследвания това наистина се прави, но то все още не е достатъчно.

Книгата на Ж. Авджиев показва още веднъж богатството и разнообразието на септемврийската литература, развива жизнеността на нейните традиции. Тя е ценна с редица конкретни разработки, с по-дълбокото навлизане в литературния живот по това време, с показването на ролята и мястото на ония вестници и списания, на чито страници се раждаше и развиваше септемврийската литература.

Любомир Стаматов

„ИЗКУСТВО И СОЦИАЛЕН ЖИВОТ“ от КРЪСТЬО ГОРАНОВ

Изд. „Народна просвета“, 1973. 419 с.

Понякога един дребен факт или дори случайно позоваване ни предоставят по-сигурен „ключ“ към цялостното виждане на едно изследване, отколкото целият системен и последователен подход, с който се домогваме да проникнем в неговата вътрешна логика. Разбира се, необходимо е и чувство за мяра, такъв момент от психологията на изследването и творчеството да не бъде издигнат в абсолюти, което би ни хвърлило в безплатните крайности на акцидентализма. Впрочем едва ли ще бъде правомерно да придавам голяма общителност на позоваването, което имам пред вид: на стр. 117 в книгата, към която са адресирани тези редове, Кр. Горанов ни подсеща за съществуващото в теорията на информацията правило, че „най-голяма информация носи изречение, което по смисловото си съдържание е единствено“. Няма да се спираме на аналогията, която прави авторът между това правило и оригиналността на художествения образ, но няма и да скрием, че този пункт в неговото изложение провокира в нас един изкуствителен въпрос: каква би била нашата оценка на разглежданата книга, ако я преценяваме с критерия на това правило?

Несъмнено, както всяко правило, и това има граници на интерпретивна и оценяваща мощ. Самият автор основателно изтъква, че информацията за съвременната наука е все още количествена величина (въпреки опитите напоследък тя да бъде разработена и в качествен аспект). Разглежданото правило е валидно за един дискретен информационен поток от съобщения (изречения), в който величината на информацията на всяко поредно съобщение (и нейното качество) не зависи от информацията на предхождащото го. В противен случай съобщенията за промените в резултата от един футболен мач, чието предаване слушаме по радиото, ще бъдат по-богати на информация от онези далече не „единствени изречения“, презентиращи съжденията в едно строго научно изложение. Едва ли би било основателно този пункт от разсъжденията на Горанов да се преценява като централен